

P. NAUJOKAIČIO „LIETUVIŲ LITERATŪRA“

Literatūros istorijos pobūdis priklauso nuo jos paskirties — ar ji taikoma mokyklai ar visuomenei; ar literatūrą jau pažįstantiems ir tik jos gelmių ieškantiems, ar tik norintiems su ja susipažinti; ar galintiems literatūros faktus pažinti iš pačių veikalų, ar turintiems tenkintis tik literatūros istorija. Naujokaitis turėjo prieš akis gimnazijos mokinius ar gimnazinio išsilavinimo skaitytojus. Dar svarbiau, kad jis bus turėjęs prieš akis skaitytoją, kuris maža turi progos pačius veikalus pasiskaityti. Dėl to Naujokaičio knygos uždavinys enciklopedinis — duoti kuo daugiau elementariausių, „visuotinai“ pripažintų, faktų: biografinių, bibliografinių, siužetinių, o ne naujos interpretacijos, naujų priežastinių ryšių ieškojimo. Šitas uždavinys nulėmė ir autoriaus metodą: duoda trumpą laikotarpio charakteristiką, paskui nagrinėja atskirus rašytojus. O rašytojai nagrinėti schema — gyvenimas, bendra kūrybos apžvalga, atskirų veikalų turinio atpasakojimas ir trumpas įvertinimas, visuomeninis bei literatūrinis. Autorius teisingai suvokė skaitytojo tremtinio padėtį bei jos diktuojamus reikalavimus ir juos gerai patenkino. Gerai ta prasme, kad literatūrinius faktus pateikė teisingai ir juos

išdėstė sklandžiai. Pateikė tiek, kiek jų galima pateikti 316 psl. knygoje. Žinoma, gaila, kad tokiam *Altorių šešėly* tegalima buvo skirti vos pusantro puslapio, o vienas iš giliausių ir įdomiausių mūsų literatūroje personažų Skirgaila tegavo savo charakteristikai vos keliolika eilučių. Bet ką padarysi, kad tokios rūšies knygai reikia visokių žinių, visko — užtat tik po truputį.

Senajai ir senesnėjai literatūrai autorius turėjo gerą vadovą — V. Mykolaičio *Lietuvių literatūros* I dalį. Naujajai literatūrai autoriui teko pačiam spręsti, pasitelkiant atskiriems teigimams daugiausia A. Vaičiulaičio autoritetą. Bet ir čia, kas pasakyta, pasakyta teisingai ir tiksliai.

Imant veikalą dalių proporcijas, šios dienos rašytojas apgailestaus, kad senoji literatūra plačiau nušviesta nei naujajai. Bet ir čia autorius bus derinęs daugiau prie gimnazinės programos, ir rimto priekaišto dėl to negali būti.

Imant veikalą tokį, koks jis yra, reikėtų dėmesys atkreipti į kai kuriuos jau pas mus įsipilietinusius netikslumus, kuriuos pakartojo ir Naujokaičio knyga. Kalbant apie draudžiamuosius laikraščius, reikėtų skirti du *Varpo* laikotarpius: iki 1895 m. ir po jų. Kas tinka kalbėti apie pirmojo laikotarpio *Varpą*, netikslu taikyti antrajam ir atvirkščiai. Tik turint galvoje pirmąjį laikotarpį, gali būti arčiau tiesos autoriaus teigimas, kad *Varpas* „tikėjimo reikalus iš esmės nelietė“. Nekritiškai priimtas ir tradicinis samprotavimas apie draudžiamųjų laikraščių programas. Kalbama apie *Varpo* programą, apie *Tėvynės sargo* „gana plačią“ programą, o *Apžvalga* esą „aiškesnės visuomeninės programos neturėjo“. Kalbant apie tas programas, reikia skirti jas dvejopai: formuluotas ir deklaruotas, ir programas, ištirpusias ir įsiliejusias pačiame laikraščio idėjų turinyje. Antrąją prasme programą suprantant, negalima pasakyti, kad *Apžvalga* jos nebūtų turėjusi. Ir pačioje knygoje, kada

autorius ima išskaitinėti, ką *Apžvalga* gynė ir su kuo kovojo, tai jos programa atrodo net konkretesnė, ne kaip toliau išskaityta iš deklaracijos *Tėvynės sargo* programa, kuri čia vadinama „gana plati“. Tiksliau būtų teigti, kad visi ano meto laikraščiai turėjo savo programas gana aiškias, tik vienų daugiau defenzyvinio pobūdžio, kitų konstruktyvinio, vieni turėjo jas formuluotas ir deklaruotas, kiti jas reiškė pačiu savo veikimu.

Naujuose laikuose, kalbant apie *Vilniaus žinias* ir *Viltį*, abudu laikraščiai vadinami nepartiniais. Jeigu į tai dėmesys kreipiamas, tai kaip tik būtų pravertę suminėti visuomeninė lietuvių diferenciaciją. To nenušvietus, neaišku yra ir bus, kas ten per metamorfozės darės tuose laikraščiuose, o net ir tų laikraščių tarpusavio santykiuose. Ano meto visuomeninio išsidiferenciovimo raida padeda suprasti ir mūsų dienų visuomenę.

Nepriklausomos Lietuvos laikotarpio literatūrai padaryta skriauda, medžiagą klasifikuojant ir išimant Krėvę, Vienuolį, Šeinių, Savickį ir net Putiną, Kiršą, Sruogą, Vaičiūną, Binkį ir nukeliant juos į priešnepriklausomybinį laikotarpį. Galima pastarojoj rubrikoj minėti — ir reikia — kiek pirmoji grupė lauzė naujus kelius dar prieš nepriklausomybę atgaunant. Bet jų negalima išimti ir iš nepriklausomybės laikotarpio. O antroji grupė tik ir suklestėjo su savo kūryba nepriklausomoje Lietuvoje. Nevertėtų tenkintis šioj vietoj tik ta karta, kuri nepriklausomoje Lietuvoje jau išaugo ir tik joje pradėjo rašyti. Kitaip medžiagos klasifikacija duoda kreivą vaizdą.

Ne visi atsargiai vartojami klasifikaciniai terminai. Pvz., pasakyti, kad *Tėvynės sargo* pozityvistinė dvasia buvo gana stipri (99 p.), sukelia skaitytojui geriausiu atveju neaiškumą, nepasakius, kuriuo gi atžvilgiu *Tėvynės sargui* prikerigiama pozityvistinė dvasia, nes blogesniu atveju, suprantant tą terminą, kaip jis paprastai suprantamas, toks teigimas jau

būtų netiesa. — Lygiai netikslu teigti, kad Baltrušaičio žmogaus santykiavimas su pasauliu ir su Dievybe yra panteistinio pobūdžio, kada kitame puslapy cituojamas poeto pasakymas: „Kodėl tu, Tėve, žmogui įdėjai / Dvejopą širdį į jo krūtinę“. Čia gi aiškus santykiavimas su Dievybe kaip su asmenine būtybe! — Man taip pat atrodo netikslinga klasifikuoti Krėvės kūrinis į romantinius ir realistinius, kada tarp romantinių atsiduria „Skirgaila“, „Skerdžius“, „Antanuko rytas“, o tarp realistinių „Galvažudys“, „Silkės“. Krėvė visur tas pats. Jau tiksliau skirstyti jo veikalus pagal žanrus į beletristinius ir draminius.

Suminėtų rūšių dalykus autorius ir pats, be abejo, būtų patikslinęs, jeigu ne tremties sąlygos, labai nepalankios bet kokiai intelektualinei kūrybai. Jos neleidusios jam net rankraščio kaip reikiant taisyti. Į jas atsižvelgiant, reikia su dėkingumu priimti autoriaus įnašą į lietuvių literatūrą; priimti sykiu kaip svarbų ir brangų palydovą į emigracijos nežinią. Knyga juo labiau vertintina atsimenant, kad net per nepriklausomybės laikotarpį nebuvom suspėję paruošti savos literatūros tokio vadovėlio. Naujokaičio knyga, Balio *Tautosakos skaitymai* yra pereinamųjų metų kapitaliniai dalykai tremties lituanistiniam mokslui.

Pranas Naujokaitis: *Lietuvių literatūra*. Patrijos leidinys, 1948, 316 psl.